

Józef Wiesław Rosłon

"Eschatologische Texte in Jesaja 1-39.
Messias, Heiliger Rest, Völker",
Wolfgang Werner, Würzburg 1982 :
[recenzja]

Collectanea Theologica 54/1, 171-173

1984

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

z małymi szczegółami, podanymi w komentarzu, jego ustalenia chronologiczne zasadniczo zgadzają się z wyliczeniami, jakie podali Pavlovský i Vogt w *Biblica* (45, 1964, 321—347). Uwidocznione są one na załączonej tablicy.

o. Józef Wiesław Roston OFMConv., Warszawa

Wolfgang WERNER, *Eschatologische Texte in Jesaja 1—39. Messias, Heiliger Rest, Völker*, Würzburg 1982, Echter Verlag, s. 256 (*Forschung zur Bibel*).

Autor podejmuje dyskutowane wciąż zagadnienie, czy i o ile działający w drugiej połowie VIII w. przed Chr. prorok Izajasz już głosił orędzie zbawienia (oprócz grózb i zapowiedzi upadku i sądu Bożego) i może służyć za poprzednika Deuteroizajasza z ok. 545 r. przyrzekającego nowe zbawienie, a zatem w swym nauczaniu (Iz 6,9—11) nie tylko przykładowy upór narodu piętnował, lecz położył fundamenty pod starotestamentową eschatologią. Odważnie bierze Werner na siebie rozwiązanie czy przynajmniej próbę nowego rozświetlenia wynikających z tego zagadnienia kompleksowych problemów. Ogranicza się do trzech istotnych w dyskusji zakresów zagadnień: nadzieja mesjańska, pojęcie ocalonej reszty i wypowiedzi na temat losów obcych narodów. Pierwszy z tych tematów nastęrcza pytanie, czy zapowiedzi dotyczą konkretnych osób, jak Ezechiasz czy Jozjasz, czy też są *stricto sensu* wyroczniami o zbawieniu eschatologicznym, w takim razie, czy z kolei byłyby one już zapowiedzią powygnaniowych nadziei mesjańskich za Zorobabela, czy też suponują już te ostatnie. Co do drugiego tematu, chodzi o przebadanie podstaw poglądu, że już Izajasz posługiwał się pojęciem „zachowanej” czy nawet „świętej” reszty. Autor w tym celu analizuje niezbitcie poizajaszowe teksty na temat reszty zachowanej dla przyszłości narodu i doszukuje się w nich zakorzenienia w nauczaniu proroka czy jakichś przynajmniej punktów odniesienia, do których można było potem nawiązać ideę zbawionej Reszty. To samo odnosi się do idei zbawienia narodów pogańskich przez uczestnictwo w zbawieniu eschatologicznym Izraela. Autor podkreśla, że gdy jest mowa o Mesjaszu jako oczekiwanym władcy od Boga, chodzi o wartość eschatologiczną, a nadzieja mesjańska nie jest tylko innym określeniem oczekiwania eschatologicznego lecz jego szczególnym przypadkiem.

Dysertacja została ujęta w trzy rozdziały odpowiadające trzem podjętym do zbadania grupom tematycznym, zatem: rozdz. I. *Przepowiednie mesjańskie w Iz 1—39* podzielony na 6 kolejnych punktów (zagadnienie, materiał tekstowy, Iz 9,1—6. Iz 11,1—9 z dwoma kursami — o stosunku Iz 9,1—6 i 11,1—9 do Mi, 1—5 oraz o ruach Jahwe, mesjańskie zapowiedzi Księgi Izajasza w kontekście Iz 1—12, Iz 9,1—6 i Iz 11,1—9 na tle starotestamentowych oczekiwań mesjańskich). Okazuje się po gruntownej analizie, przy której używa Werner metody porównawczo-filologicznej, krytyki historycznej, literackiej, metody historii rozwoju form i historii redakcji, jednym słowem całego nowoczesnego warsztatu naukowego tak, że mogą te badania służyć za wzór przy szkoleniu w pracy tymi metodami, że tekst Iz 9,1—6 umieszczony po tzw. „memoriale Izajasza” (Iz 6,1—8,22) stanowi utwór o formie mieszanej. Redaktor nawiązał go do zapowiedzi Emmanuela, nadając jej przy tym sens mesjański, a tendencję taką przejawiał już wcześniej dodatek w Iz 7,15. Zatem ten tekst tak bardzo doniosły dla teologii zawdzięczamy, jak się okazuje, nie prorokowi Izajaszowi, a nie znanemu późniejszemu interpolatorowi. Również tekst mesjański (o wielorakim Duchu Pańskim, stąd siedem darów Ducha Świętego i o rajskim pokoju wśród całego stworzenia) stanowi utwór, nawiązujący do zapowiedzi sądu w Iz 10,33 n. i zdaniem Wernera jest przykładem ponownego odczytania (*relecture*) w późniejszych czasach, z bogatym wykorzystaniem motywów królewskich z czasów przed niewolą, wbudowanych w nowe fragmenty, by dawnym ideom nadać aktualności.

Redaktor zamierzał ukazać, że Jahwe będzie nadal dokonywał na korzyść narodu takich czynów zbawczych, jakie opisano w dziejach Izraela. Pierwsza *relecture* prowadziła do ujęcia mesjańskiego, dalsza z kolei otwierała perspektywę na nadzieję eschatologiczno-mesjańskie.

W. Werner nie dostrzega w obu omawianych w tym rozdziale tekstach rozwinięcia myśli Izajasza zawartych w Iz 7,9b, bowiem prorok uzależniał ocalenie dynastii Dawida i całego narodu od zawierzenia Bogu, tymczasem te teksty zapowiadają bezwarunkowo zbawienie. Nie stanowią też nawiązania do wygnaniowego i powygnaniowego oczekiwania na odbudowę królestwa Dawidowego. Raczej bliższe są idei konkretnego politycznego mesjanizmu z czasów proroków Aggeusza i Zachariasza, która chociaż wiązała się z potomkiem Dawida w osobie Zarobabela, ale ustanowienie go władcą mesjańskim nie wydaje się uzależnione od tego pochodzenia, lecz ma być wynikiem bezpośredniego powołania od Boga i rozpoczęciem zbawienia znowu jakby od początku przy scenerii ogólnościwiatowych zaburzeń.

Wreszcie, zdaniem autora, oba teksty, mimo podobieństw, nie mogą być wynikiem wspólnej im redakcji, skoro rozwijają myśl mesjańską w odrębny sposób (w jednym mowa o „narodzeniu”, w drugim ogólnie o „pojawieniu się”), kontynuują odrębne tradycje (w jednym opisane jest panowanie na skalę mocarstwowego państwa, w drugim — w ramach ponadświatowego pokoju), wypełniają też różne zadania (pierwszy tekst uzupełnia kompleks Iz 6,1—8,22, drugi jest kontynuacją wypowiedzi o sądzie Iz 10,33 n.).

Rozdz. II *Święta Reszta w Iz 1—39* dzieli się na 9 punktów (zagadnienie, materiał tekstowy, Iz 4,2—6, Iz 6,12—13b, Iz 11,11—16, Iz 28,5—6, Iz 10,20—23 z dwoma ekskursami — imię „Jakub” w Iz 1—9 i imię Sze’ar Jaszub, ewentualne punkty nawiązania podstawowe w przepowiadaniu Izajasza dla powygnaniowej teologii „świętej reszty”, streszczenie), z których wynika, że także zapowiedź o „ocalalej reszcie” nie ma zakorzenienia w nauczaniu Izajasza, bowiem u niego pojęcie uratowanej z pogromu reszty w sensie garstki ma podkreślać wielkość i totalność klęski (Iz 30, 17) i powszechność sądu zarazem, tymczasem myśl zawarta w Iz 1—39 stanowi rozwinięcie poglądu Deuteroizajasza, który zakłada już doświadczenie wygnania po katastrofie z 587 r., że nie zginął przecież cały naród, lecz ocalała z niego jakaś „reszta”. Rozwój tej myśli zmierza w dwóch kierunkach, eschatologicznym i nieeschatologicznym. Po analizie wszystkich tekstów dotyczących „reszty”, autor wskazuje, jak dokonało się przejście od opisu wydarzeń z 701 r., do których aluzję czynił Izajasz, do wydarzenia z 587 r. i teksty o ocalałej reszcie uległy interpretacji, gdy już „reszta” Judejczyków powróciła z niewoli jako zaczątek nowej społeczności. Nie tylko suponować trzeba już orędzie Deuteroizajasza i Ezechiela, ale nawet dostrzega się pokrewieństwo myślowe z Zch 10,3—12. Zatem teksty o ocalałej reszcie odnieść należy do końca IV w. Chociaż nadzieja łącząca „resztę” ze zbawczą przyszłością narodu nie ma podstaw w posłannictwie głoszącego „sąd” Izajasza, to jednak potomni wyczytali w jego tekście sens pełen pociechy i nadziei a nawet powiązali sam termin *Sze’ar* z imieniem jednego z synów Izajasza (Sze’ar Jaszub). Miało ono zwiastować klęskę a stało się zapowiedzią zbawienia eschatologicznego. Legenda izajaszowa związana z cudownym ocaleniem Jerozolimy w 701 r. stała się symbolem zbawczej interwencji Jahwe także po upadku Jerozolimy w 587 r. w perspektywie przyszłości narodu w oparciu o „resztę”, która wróciła z wygnania. Dzięki temu przepracowaniu teologicznemu i nowej interpretacji (*relecture*) teksty o „reszcie” w sensie pozytywnym weszły do Księgi Izajasza.

Rozdz. III *Miejsce narodów w wydarzeniach eschatologicznych w Iz 1—39* — dzieli się na 11 punktów (zagadnienie, materiał, Iz 2,2—4,(5), Iz 11,10, Iz 12,1—6, Iz 8,9—10, Iz 17,12—14, Iz 29,1—8, Iz 30,27—33, Iz 4,24—27, ewentualne punkty odniesienia podstawowe w proroctwie Izajasza dla późniejszego rozwoju eschatologicznego tematu o narodach, streszczenie) i prowa-

dzi autora do wniosku, że teksty włączające narody pogańskie w zasięg wydarzeń eschatycznych Izraela nie mają bezpośredniego odniesienia do nauczania Izajaszowego: Iz 2,2—4(5) stanowi bowiem powygnaniowy tekst z różnych motywów i tradycji o wydzwiku eschatycznym. W nawiązaniu do Iz 2,6 i terminologii z Iz 2,12—17 dostrzega próbę redakcyjnego włączenia w teksty Izajaszowe. Iz 11,10 wyraża powygnaniową ideę duchowego prymatu Izraela i łączy zbiór mesjańskich zapowiedzi z Iz 11,1—9 z opisem eschatologicznego zgromadzenia Izraela w Iz 11,11—16. Iz 12,1—6 stanowi zakończenie pierwszej części księgi i łączy pieśń dziękczynną (ww. 1—3) z wezwaniem do wysławiania Boga (ww. 4—6). Werner sądzi, że tekst został ułożony specjalnie dla miejsca, które zajmuje. Teksty zapowiadające obcym narodom nieszczęścia nie mają też żadnej podstawy w proroctwie Izajasza. Są w nich wzięte z Izajasza elementy groźby, ale idea sama zbliża się do Jl 2,1—10 i Zch 14,1—5: Jahwe pobudza narody przeciw sobie i przeciw Izraelowi po to, by wyrównać rachunki z nimi, a nie dla karania Izraela (sądu).

Po niewoli babilońskiej odczytano i aktualizowano stare teksty, owszem odczytywano w nich orędzie odnośnie przyszłości. Nie da się wskazać na redakcję wspólną dla wielu tekstów. Przejawia się w nich podwójna tendencja: albo brano pojedyncze teksty i ich zespoły i interpretowano eschatologicznie, albo formułowano własne eschatologiczne idee posługując się w sposób antologiczny starszymi tekstami, efekty takiej pracy dostrzega się w Iz 1—39. Istotne jest, że przechowywanie wartości tradycyjnej rozumiano nie w ujęciu statystycznym lecz dynamicznym. Starano się więc je na nowo „odczytać” w świetle aktualnych potrzeb i tak rozumiane podawać jako odpowiedź na problemy rzeczywiste i pociechę na przyszłość. Wierzone w moc słowa Bożego w nich zawartego a zarazem w wiecznotrwałość ludzkiego słowa i ludzkich instytucji. Skoro wierzone, że Bóg może stworzyć nową przyszłość, rozbudowującą się od Deuteroizajasza eschatologia starotestamentowa i teologia, gdy przekładała na język aktualny tradycyjne wartości, nie miała na uwadze samej troski o zachowanie tradycji, lecz w swej teraźniejszości przeżywając je, zamierzała świadczyć o Bogu jako twórcy przyszłości szczęśliwej i zbawczej.

Przypisy podaje autor na końcu. Praca jest bardzo interesująca i pożyteczna jako przykład zastosowania skrupulatnie współczesnego warsztatu naukowego w badaniach biblijnych.

o. Józef Wiesław Roston OFMConv., Warszawa

Marie-Theres WACKER, *Weltordnung und Gericht. Studien zu 1. Henoch* 22, Würzburg 1982, Echter Verlag, s. 352, (*Forschung zur Bibel*, t. 45).

Jest to rozprawa doktorska przedstawiona w semestrze zimowym 1981/82 na wydziale teologii katolickiej uniwersytetu w Tybindze i wydana drukiem techniką „małej poligrafii” w lecie 1982 r. Dotyczy rozdziału 22 pierwszej księgi Henocha, czyli apokryfu zwanego „etiopską księgą Henocha”. Rozdział ten jest uważany za najstarszą żydowską tradycję dotyczącą eschatologii indywidualnej (życia pozagrobowego jednostki), sięgającą III w. przed Chr., przy czym źródłami swymi sięga dużo bardziej wstecz i stanowić może pomost łączący eschatologię żydowską z eschatologią prorocką oraz z tradycjami aramejskimi i perskimi. Wobec budzącego się na nowo z coraz większą siłą kierunku badań przekazanej tradycji żydowsko-chrześcijańskiej pod kątem widzenia apokaliptycznym (E. Käsemann, *Pannenberg-Kreise*, „teologia nadziei” J. Moltmanna. „polityczna teologia J. B. Metz), etiopska księga Henocha stała się koronnym świadkiem przedchrześcijańsko-żydowskiej i to najstarszej apokaliptyki. We *Wprowadzeniu* poznajemy kierunki badań na polu odkrywanej na nowo apokalip-